

бөрлөрүндөн, мүллимлөрдөн ва элэча дэ валлдейлөрдөн бөйүк ва кэркин эмэк тэлэб эдэн бир ишдир. Тэссүф ки, һалэ мэктаблэринизин һамысында бу кэркин ва шэрфли эмайэ гатлашмагы үстүн тутмурлар. Һәмнин мэктаблэрин етишдирмэлөрүндэ эдэб гайдаларынын мөһкөм адэт һалына кечмәмэси буну кестарит.

Тәрбийә ишиндә, о чүмлөдән адэтләр тәрбийәсиндә сөзчүлүк, узун-узadı, тәнкә кәтиричи өйүл-нәсиһәтләр файдасыздыр. Эсл мәсәлә ишин тәшкилиндә, тәрбийә шәраитинин тәшкилиндәдир. Әкәр мэктабдә мөһкәм ва сарсылмаз гайда, режим йохдурса, онун шакирдләрүндән интизам адәтләри тәләб этмәк әбәсдир. Әкәр мүәллим һәмишә зәнк вүруландан 3—4 дәгигә кеч синфә кәлирсә, онун өз шакирдләрүннә дәрсә кечикмәмәк, вахты гиймәтләндирмәк һаггындакы нәсиһәтләрүннән на кимдә тәсири ола биләр? Әкәр мүәллим 45 дәгигәлик дәрсин һәр бир дәгигәсиндән сәмәрәли истифадә этмәйә сәй кәстәрмирсә, дәрсә һазыр кәлмир, вахтын мүәййән һиссәсини бош кечирирсә, онун шакирдләрүндән сәмәрәли ишләмәк, вахты гиймәтләндирмәк адәтләри тәләб этмәк олармы?

Биз вәрдиншә ва адәтләрүн физиоложи әсасыны динамик стереотип тәшкил этдийини кәстәрдик. Лакин динамик стереотип дәйишмәз дейилдир. Харичи шәраит, организмә олан тәсириләр системи дәйишдикдә стереотип дә дәйишир ва ени гычыг-ләндйрычылар системино мүвафиг кәлән ени стереотип яраныр. Демәли, вәрдиншә ва адәтләр дә дәйишәрәк, ениллери илә әвәз олуна биләр.

Лакин, шәраитин дәйишмәси илә әлагәдәр оларгә стереотипин дағылмасы асанылгә баша кәлмир. Бу просес әсәб системи үчүн аз я чох чәтинлик тәрәдир ва бәзи мәнфи һиссләрүн әмәлә кәлмәсинә сәбәб олур. Бәзи адәтләрүн арадан гал-

дырылараг, ениллери илә әвәз эдилмәсиндәки чәтинлик дә мәнз бунуң ла изаһ олунур. Енидән тәрбийәнин тәрбийәдән чәтин, һәм дә бәзән чох чәтин олмасынын физиоложи сәбәбини бу тәшкил эдир. Бурадан чыхарылмалы олан мүһүм педагожи нәтичә бундан ибарәтдир ки, сонралар йох эдилмәси үчүн чохла эмәк ва гүввә сәрф олунмасыны тәләб эдән мәнфи адәтләрүн әмәлә кәлмәсинә йол вермәмәк үчүн бу иши һалә мэктабә гәдәр дөврүн лап әвәлләрүндән башла малыдыр. Мэктабә гәдәр тәрбийә мүәссисәләрүндә ва аиләдә һәят шәраитини элә тәшкил этмәк лазымдыр ки, о, ушаглардә мүсбә адәтләр әмәлә кәлмәсини тәмин этсин. Мэктаб элми чәһәтдән дүзкүн мәсләһәт ва кәстәришләр илә бу ишдә аиләйә яхындан кәмәк этмәлидир.

Бүтүн бунларла бәрәбәр, һаләлик мэктабә ени кәлән ушаглар, бәзән өзләрилә мәнфи адәтләр дә кәтириләр. Бурада мэктабүн иши чәтинләшир. О кәһнә стереотипи дағытмалы, дүзкүн тәлим шәраити ва тәрбийәни тәсириләр тәшкил этмәк вәситәсилә ени стереотип яратмалыдыр. Бу да асанылгә баша кәлмир. Һәтта кәһнә стереотип позулдугдан сонра белә, онун бәзи илләри өзүнү вахташыры кәстәрә биләр. Бу, хусусән ени стереотип лазыми гәдәр мөһкәмләндирилмәдикдә өзүнү кәстәрир. Ени ва кәһнә стереотипләр арасындакы бу мүбаризәни тәрбийә ишиндә мүтләг нәзәр алмалыдыр. Мәнфи адәтләрүн йох этмәк, мүсбәг адәтләр тәрбийә этмәк үзрә апарылан иши әзмлә ва ардычыл оларгә давам этдирмәк лазымдыр. Һәр һансы бир мәнфи адәти йох этмәк гәрарына кәлдикдән сонра, бу сәһәдә ишдә һеч заман, ән кичик бир күзәштә белә йол вермәмәли, енилмәз тәкидлик кәстәрмәлидир. Бу чүр ирадә гүввәси, мүсбәг адәтләр тәрбийәси үчүн дә әсәс этәртдир.

ТӘЛИМ ВӘ ТӘРБИЙӘ ИШИНДӘ ШАКИРДЛӘРӘ ФӘРДИ ЯНАШМАГ ҺАГГЫНДА

(Бакы, 46 нөмрәли мэктаб мүәллимләрүннән иш тәчрүбәсиндән)

Сов.ИКП-нин XIX гурултайы мэктабдә тәлим-тәрбийә ишинин гүвәтләндирилмәси сәһәсиндә мүәллимләрүмизини гаршысында чидди вә мәсул вәзифәләр гоймушдур. Бу вәзифәни еринә етирәркән мүәллимләрүмиз мэктаблиләрүн тәлим-тәрбийәсиндә чох мүһүм әһәмиййәти олан мәсәләйә—шакирдләрә фәрди янашмаг мәсәләсинә чидди фикир верирләр.

Бунунла белә һалә бир чох мүәллимләрүмиз шакирдләрә фәрди янашмагын дүзкүн йолларыны яхшы билмир, бәзән исә бу иши кифайәт гәдәр гиймәтләндирмирләр.

Биз бу мәғаләдә һәр бир шакирдә һәссас янашмаг йолу илә бир сыра табәгчыл мүәллимләрүн тәлим-тәрбийә сәһәсиндә чох яхшы нәтичәләр әлдә этдигини кәстәрмәйә чалышацагы.

Бакы Шәһәр районы 46 нөмрәли мэктабүн мүәллим коллективи шакирдләрә фәрди янашмаг мәсәләсинә һәср эдилмиш «Педагожи муһазирәләр» кечирмишдир. Һәмни педагожи муһазирәдә мэктабүн бир нәчә мүәллими шакирдләрә фәрди янашмагын методлары һаггында муһазирә охумуш ва бу сәһәдә өз мараглы тәчрүбәләрүннән тәһлил эдиб үмумиләшдирмишдир. Шакирдләрә фәрди янашмаг методлары илә охучулары таныш этмәк мәғсәдлә биз, һәмни мэктаб мүәллимләрүннән иш тәчрүбәләрүннән тәһлилин веририк.

Тарих вә СССР Конституциясы мүәллими А. Казаринова өз ишинин бүтүн мәрһәләләрүндә шакирдләрә фәрди янашманы һәятә кечирир.

Тарих вә СССР Конституциясы дәрсләрүндә о, бир гайда оларгә нәшқи материалы изаһ эдир, һәм дә ону мөһкәмләндирир. Материалы гаврамаг просесиндә мүәллим шакирдләрә диггәтлә өйрәнир. Бу, шакирдләрүн ядлашыны, гулаг асмаг, үмумиләшдирмәк, нәтичә чыхармаг вә с. бачарыгыны мүәййән этмәйә имкан верир.

А. Казаринова белә һесаб эдир ки, шакирдләрә фәрди янашмаг онларын мөвчуд фәрди хусусиййәтләрүнә уйғунлашмаг дейил, һәмни фәрди хусусиййәтләрә даим өйрәлиб тәкмилләшдирмәк лазымдыр. А. Казаринова диггәти дағыныг, ядлашы зәиф олан ва эләчә дә мүййән мәсәләни үмумиләшдирмәйи бачармагын шакирдләрә мүәййәнләшдирмиш вә һәмни шакирдләрүн диггәт вә ядлашыны вә эләчә дә үмумиләшдирмәк бачарыгыны тәлим просесиндә инкишаф этдирмәк вәзифәсини гаршыя гоймушдур.

Элә мүәллим вар ки, материалы дәрсин бир мәрһәләсиндә ялынз зәиф шакирдләрдән, дикор мәрһәләсиндә исә ялынз гүвәли шакирдләрдән сорушур вә беләликлә зәиф шакирдләрүн даим чалышдырмаг вә ирәпләтмәк гайыгына галмыр. Онлардан фәрғли оларгә А. Казаринова билйи зәиф олан шакирдләрә

дәрсин бүтүн мәрһәләләринә чәлб эдир. Мүәллим буну бирдән дейил, зәиф шакирдләр гаршысында кетдикчә даһа мүрәккәб вәзифәләр гоймаг просесиндә тәдричлә һәятә кечирир.

Мәсәлән, мүәллим VIII синифдә кечилән материалы мөһкәмләтмәк үчүн диггәти дағыныг вә биликчә зәиф олан А. вә Б.-дән сорушмушдур. Нәтичә вурмағы исе орта билиһә малик шакирд Г.-һә тәклиф этмишдир.

Зәиф шакирдләр һәр һансы бир мәсәләни бурахдыгда, дүзкүн чаваб вермәдикдә орта вә гүвәли шакирдләр һәмнин материалы мөһкәмләтмәһә көмәк этмишләр.

Эв тапшырығынын еринә етирилмәсини йохладыгда исе А. Казаринова зәиф биликли шакирдләрә хүсуси диггәт верир, һәмнин шакирдләри тез-тез ерләриндән данышдырыр вә чох вахт язы тахтаасынын гаршысына чагырмагла сорушур.

А. Казаринова бу һагда ланышар-кәй дейир:

— Мән шакирдләрин дәрс ериндән данышмасына һәмишә гиймәт вермирәм. Лакин шакирдләр ялыз айры-айры суаллары дейил, эв тапшырығыны данышдыгда мән ердән верилән чаваблары да нәзәрә алыр вә гиймәт верирәм. Бу заман дейирәм ки, эв тапшырығыны филан шакирд еринә етирмиш, ләкин әвәлчә кечилән материалдан филан сवालара чаваб вермәминити. Буна көрдә ени материал һаггына эв тапшырығыны сорушагла бәрәбәр, кечән материалын мәнмисәчилмәси һаггында да һәмнин шакирдә бир-ики суал верирәм.

Зәиф шакирдләр бчилрләр ки, мүәллим дәрслә сичлаған мутлаг сорушачагдыр. Буна көрдә олар мүнғәзәм олараг дәрсләрини һазырлайылар. Мәсәлән, шакирд А. дәрс илсини әвәлиндә VII синифдә тарихдән зәиф гиймәт алмышды. А. Казаринова һәмнин шакирдә фәрди янашмыш, ону чалышдырмыш вә нәтичәдә шакирд А. керилийини ара-

дан галдыраг яхшы охуялар сырасына чыхмышдыр.

Кечән ил VII синифдә мүвәффәгийәтлә охуя бир шакирд бу ил биринчи рүб мүддәтиндә райсәлә олдуғу үчүн програмдан чох керн галмышдыр. Мүәллим һәмнин шакирдлә айрыча мәшгул олмуш вә ери кәдикчә бурачылан материаллар һаггында сорушмушдур. Нәтичәдә инди һәмнин шакирд «Б» гиймәтлә охуыр.

VII синиф шакирди Х. өз чәсарәтсизлиги илә фәргләнирди. О, дәрсдә чаваб верәркән һәмишә ағлайырды. Буна бахмаяраг материалы мүнғәзәм өйрәнән бу шакирд юхары орта бачарыға малик иди. Һәмнин шакирддә өз гүвәсинә инам яратмаг вә ону руһландырмаг лазым иди. Шакирдә һәйәчанландырмамаг үчүн мүәллим Казаринова әвәлчә ериндән галдырмагла ондан сорушмушдур. Инди һәмнин шакирд язы тахтаасынын гаршысында да чох сакит вә инамла чаваб верир вә чәсарәтсизлик әләмәти көстөрмир.

А. Казаринова йолдаш шакирдләрин сисяи көрүш даирәсини инкишаф этдирәркән дә онлара фәрди янашмаг үсүлундән мәһарәтлә истифада эдир.

А. Казаринованын дәрс дедиий синифләрдә кечилән материаллары әвәлләрдә анчаг гүвәли шакирдләр мүасир һәятлә әләгәләндирмәһи бачарырдылар. Буну мүәййән этдикдән сонра мүәллим орта биликли шакирдләрдән да сорушмаға башлады. Мүәлимин сәһи нәтичәсиндә биринчи рүбүн ахырында исе зәиф шакирдләр дә кечилән материаллары мүасир һәятлә даһа яхшы әләгәләндирмәк бачарығына йийәләндиләр.

Бу мүнүм кейфийәти шакирдләрә нечә ашыладығы һаггында данышаркән, А. Казаринова йолдаш дейир:

— Зәиф шакирдләрә мән һәмишә диггәт верирәм. Онларын радио гулаг асмаларыны, гәзет охумаларыны, баша дүшмәдикләри чәтин сөзләрин лүғәтини тәртиб әтмәләрини

мән тез-тез онлардан сорушурдум. Бу зайдән мән һәр бир шакирдин өзү үчүн лүғәт дәфтәри дүзәлтмәсинә бөйүк әһәмиййәт верирдим. Һәмнин лүғәт вәситәсилә айры-айры шакирдләрин гәзет охуб-охумадыгларыны мүәййән әтмәк чәтин дейилдир. Мүнғәзәм олараг гәзет охумаг вәрдиши шакирдләрин нитгини зәкинләшдирмиш вә һәр бир шакирди вә онун инкишафына даһа ахындан өйрәнмәһә имкан вермишдир. Шакирдләрдә гәзет охумаға ыраған мараг вә лүғәт тәртиби VII синиф шакирдләри А., Т. вә башгаларына хүсусилә яхшы тәсир көстөрмиш вә онлар чидди сурәтдә ирәлиләмишләр.

Шакирдләрин сисяи көрүш даирәсини кенишләндирмәк вә дәрнләшдирмәк мәгсәдилә А. Казаринова СССР Конституциясы дәрсләринин ахырында һәфтә мүддәтиндә чарн һадисәләр һаггында шакирдләрини она мәлумат вермәси үчүн 5—8 дәгигә вахт айырыр. Биринчи рүбдә белә мәлуматлары даһа гүвәли шакирдләр веридиләр. Сонрадан мүәллим орта гүвәли вә зәиф шакирдләри дә бу тәдбирә чәлб әтмишдир.

Шакирдләрин сисяи чәһәтдән инкишафы програм материалынын мәнмисәчилмәсинә вә мәктәбилиләрини нитг инкишафына, зәиф шакирдләрин ирәлиләмәсинә чох көмәк әтмишдир.

1957/58-чү дәрс илсини әвәлиндә ики VIII синиф үчүн тарих дәрнәйи тәшкил эдилмишдир. А. Казаринова дәрнәк ишиндә дә шакирдләрә фәрди янашма методуну һәятә кечирир. Мүәлимин мәсләһәти илә әвәлчә даһа гүвәли шакирдләр дәрнәкдә мәрузәләр әтмишләр. Сонрадан исе зәиф биликли шакирдләр дә бу ишә чәлб олунмуш вә даһа асан мөвзуларда мәрузәләр әтмишләр. Сонрадан бу мөвзулар кетдикчә мүрәккәбләшдирилмишдир. Бу тәдбир шакирдләрин билийини сүрәтлә артмасына сәбәб олмушдур. Нәтичәдә зәиф шакирдләрән С. XVII әсрдә «Рус дөвләтинин мәдәниййәти» кими

чәтин мөвзуун да өһдәсиндән мүвәффәгийәтлә кәлмишдир. Әвәлләрдә дәрнәйи мөвәффәг олман шакирд А. кечилән бөлмәнин үмумиләшдирилмәсинә һәср эдилмиш. Украйначын рус дөвләти илә бирләшмәсинин әһәмиййәти мөвзуунда чох мәзмунлу мәрузә әтмишдир.

Дәрнәкдә кечирилән мәрузәләр шакирдләрин сисяи көрүш даирәсини кенишләмәсинә, онларда коллективизм, интернационализм вә совет вәтәнпәрвәрлиги тәрбийәсинә һейли көмәк әтмишдир. Шакирдләр дәрнәкдә һәмчинин програм материалын кенишләндирилиб дәрнәкләшдирилмәсинә һәср олунмуш мәрузә илә чыхыш әтмишләр. А. Казаринова йолдаш шакирдләрдән мәрузәчиләр тәһийн эдәркән онларын мараг вә үмуми инкишафыны нәзәрә алмышдыр.

Бүтүн бунларын вә башлычасы исе шакирдләрә фәрди янашмағын нәтичәсиндир ки, А. Казаринова йолдаш биринчи ярым илдә бүтүн синифләр үзә шакирдләрин 100 фәиз мүвәффәгийәт гәзанмаларына наил олмушдур.

Мүәллим айры-айры шакирдләрин керилийини арадан галдырмаға вә бүтүн шакирдләри мүвәффәгийәтлә чалышдырмаға наил олмуш, һәм дә шакирдләри өйрәнмәк просесиндә онларын мүсәбт фәрди кейфийәтләрини инкишаф этдирмишдир. Мәсәлән, мүәллим мүәййән әтмишдир ки, VIII синиф шакирд Г. шепр языр, шакирд М. яхшы шәкил чәкир, шакирд П. маһны охуыр вә драм дәрнәйиндә иштирак әтмәһә хүсусилә һәвәс көстөрүр. Шакирд В. шепр чох яхшы охуыр. Шакирд С. ки абстракт тәфәккүр чох инкишаф әтмишдир вә с.

А. Казаринова йолдаш шакирдләрин бу хүсусийәтләриндән тәдрис просесиндә мәһарәтлә истифада әтмиш вә тәлим мүвәффәгийәти үчүн шакирдләрин мүсәбт кейфийәтләрини даһа да мөһкәмләндирмишдир.

Шакирдлэрин сясиэ көрүш даирэсинин вэ материалы мүстэбил нэкимсэмэк вэрдидиринин артмасы вэ тэкииллэшэни оларын нитг инкишафына чох яхшы тэсир кестэрир. Мүэллим програм материалы вэ сясиэ мөвзүлэрдэ яхшы мөүрүзэ этмэйн бачаран шакирдлэри мүэйиэлэширмиш вэ оларын бу сәһәдәки бачарыны мүхтәлиф үсулларда инкишаф этдирмишдир.

Мүэллим Р. Н. Бенкенштадт V—VII синифлэрдэ рус дилин дәрсиндә шакирдлэрә фәрди янашмыш вэ дил тәдрисн үзрә бүтүн ишн элэ гурмушдур ки, шакирдләр ана дилинин бөйүк тәсир гүдрәтинин аиласынлар вэ дәриндән дәрк этсинләр.

Р. Н. Бенкенштадт шакирдлэрин керидә галмаларынын гаршысына алмаг үчүн ашагыдакы мөсәлэлэри әәрурин һесаб эдир: 1) шакирдләр тәрәфиндән програмын чәтинликлә мәннимсәнилән айры-айры бөлмэлэрини методик чәһәтдән диггәлэ ишләйгә һазырламаг, 2) бүтүн синиф үчүн характерик олан һөгсанлары мүэйиэл этмәк вэ оларын арадан галдырылмасына чалышмаг, 3) шакирдлэрин тәһсил ишиндәки фәрди һөгсанларынын өйрәнмәк вэ олары арадан галдырмаг үчүн сәйлә чалышмаг.

Мүэллим Бенкенштадт шакирдлэрин сәһәлэрини тәһлил эдир вэ һәр бир шакирдин фәрди хүсусийәтлэринә уйгун олараг онун керилийини арадан галдырмаг үчүн тәдбир көрүр.

Шакирдлэрин дәрсдә керилийн вэ икинчи ил эйин синифдә галмаг һаллары ил мүбаризә мәктәбин мүһүм вәзифәлэриндән биридир. Бир чох шакирдләр мәктәбдә әсас тәдрис фәһләриндән олан ана дилиндән хүсусилә гейри-мүвәффәг охуялар. Мәһз буна көрә дә ана дилинин тәдрисиндә һәр бир шакирдә хүсусилә фәрди янашмаг тәләб олунар.

Айры-айры шакирдин ана дилиндән керидә галмасынын конкрет сәбәблэрини өйрәнәрәк, оларын керилийини арадан галдырмаг вэ мүвәф-

фәгийәтлә охумаларына наил олмаг тамамилә мүмкүндүр. Мүэллим Бенкенштадт илк нөвбәдә мәһз бу мөсәлә илә чидди мәшғүл олар. О, һәр бир шакирдин ана дилинин язысында вә я шифаһисиндән бурахдыгы сәһләрин диггәтлә өйрәнмиш, тәһлил этмиш вэ мәһз һансы шакирдә нәчә көмәк этмәк йолларыны мүэйиэләширмишдир. Соңра мүэллим шакирдлэрин исмин, сифәтин, бағлайчыларыны вэ с. орфографиясына анд олан сәһләрини арадан галдырмаг үчүн лазыми тәдбирләр көрмүшдүр.

Мүэллим чәтин сөвләр вэ язы галлары һаггында изәһат верир, грамматик тәһлил, йохлама имла вэ с. апарыр, шакирдлэрә чәтинлик чәддиклэри бөлмэлэрә анд тапшырыглар верир. Буундан соңра мүэллим шакирдә фәрди тапшырыг верир, бу һун еринә этирилмәсини йохлайыр. Лазым кәлдикдә мүэллим чәтин бөлмэләр үзрә тез-тез әләвә мәшғәләр көчирир, чәтин бөлмэләр үзрә мүмарисләр вэ тәһлил заманы шакирдлэрә фәрди иш апарыр. Мүэллим Бенкенштадт шифаһи нитги эәиф олан шакирдлэрә чүмләләр үзрә элэ тәһлил апармаға чалышыр ки, бу да оларын үслүб вэ нитг инкишафына, дургу ишарэлэрини дүзкүн ишләтмәлэринә, савад мәдәний-йәтлэринин инкишафына сәбәб олар.

Мүэллим шакирдлэрин язы ишлэрини йохламагға оларын сәһләрин һаггында мәлумат тәртиб этмишдир ки, бу да синифдә нә гәдәр вә нә кими сәһләр бурахылдығыны вэ һансы шакирдин нә кими сәһвә йол вердийини мүэйиэләширмәйә имкаан вермишдир. Мүэллим бу мәлумат әсасында исә бүтүн синиф үчүн характерик олан үмуми сәһләрин мүэйиэл этмиш вэ бунлары групплашдырмышдыр.

Мүэллим шакирдләр тәрәфиндән бурахылмыш сәһләрин арадан галдырылмасы үчүн хүсуси план тәртиб этмишдир.

Шакирдлэрин чәтинлик чәддий бөлмэләр вэ бурахдыглары характерик сәһләри групплашдырмагға

мүэллим синиф үзрә мүмарисләр вә һәр бир шакирдлә фәрди мүстәбил этмәк материал сечир вә бу материалларын өйрәнилмәсини элә бурадача әләвә мәшғәлэләрдә һөятә кечирир.

Мүэллим Бенкенштадт дәрс мүвәффәгийәтинин йүксәлтмәк үчүн синиф шакирдлэринин күндәлик мүвәффәгийәтинин чиддийәтлә изләйр вә бүтүн мүэллимләр вә валидәйлэрә смх әләвә сахляяраг бу вә я башға сәбәб үзүндән эәиф гиймәт алаң шакирдләр һаггында вахында тәдбир көрүр. Бууну үчүн мүэллим оларә фәрди көмәк этмәкдән башға, һәр бир шакирдин фәрди хүсусийәтлэрини, бачарыгларыны өйрәнәрәк шакирдлэрин бир-биринә гаршылагылы көмәйини тәшкил этмишдир. Керидә галан шакирдлэрә фәрди көмәк этмәкдән башға мүэллим лазым олдуғу һалларда һәммин шакирдлэрин әләвә мәшғәлэләрә, мөсләһәтлэрә кәлмәсини тәһлил этмиш вә бу йолла оларын чалышдырмышдыр.

Мәктәбин мүэллим Л. Петре һаглы олараг гейд эдир ки, һәр бир шакирдин керидә галмасынын фәрди сәбәблэри вардыр.

Шакирдин керидә галмасынын ики әсас сәбәби вардыр. Бунлардан бирин шакирддән асылы олаң, дикәри исә ондан асылы олмаян сәбәбләр дидр.

Шакирдә чалышмаг габилйәтинин чатышмамасы, фәнни гиймәтләндирмәмәк, мүвәггәти олараг башға фәннә, яхуд тәһсилә әләгәдәр олмаян ишлэрә уймаг, тәнбәллик, тәһсил вәзифәсинә мәс'улиййәтсиз мүнәсибәт керилийн шакирддән асылы олан сәбәблэридир.

Дәрсдә керилийн шакирддән асылы олмаян сәбәблэри бунлардыр: хәстәлик, әвәали синифләрдә эәиф һазырлыг, дәрсин эәиф тәшкили, әв шәраитинин яхшы олмамасы, үзүрлү сәбәблэрә көрә дәрс бурахмаг, бәзи фәрди кейфийәтләр: мөсәлән, яддашын эәиф олмасы, фикир дағыныгы вә с.

Мүэллим Л. Петре, шакирдлэрин фәрди хүсусийәтлэрини мүшаһидә этмәк йолу илә белә бир пәтичәйә кәлмишдир ки, керидә галан шакирдлэрә иш оларын конкрет һөгсанларынын вә биликлэриндәки кәсир чәһәтлэрин дәриндән өйрәнилмәсини тәләб эдир.

Буунула белә шакирдлэрин керилийн аңчаг тәһсил ишиндә олан һөгсанларә изәһ этмәк сәһвә оларды. Мөсәлән, Л. Петре тәһлил-тәрбиә заманы баш верән беш чәтин һалы һөзәрдән кечирмиш вә тәдгиг этмишдир. Шакирд А. ушаг хәстәлийинә тутулмуш вә бу да онун тәһсил ишинә мәнфи тәсир кестәрмишдир. Шакирд К. рус дилинин мәннимсәнилмәсинә уйгун олмаян бир шәрантдә тәрбийәләнишдир. Шакирд А. пәлтәк иди. Чох әсәби, үркәк, инамсыз олан бу шакирд мүэллимдән горхурду. Шакирд В. дәчәл вә әсәби иди. Онун диггәти эәиф инкишаф этмишди. И. һагалы вә өзүңү севән вә уғанчаг шакирд иди. Онун әләвә чалышмасы үчүн лазыми шәрант йох иди.

Бу беш һалдан икисиндә биз, шакирдлэрин физики чәһәтдән һөгсанлы олдуғуну көрүрүк. Дикәр үч һалда исә тәрбийәви ишини вәзбашына бурахылмасы характериндә олан һөгсанлардыр ки, бунлар, шүбһәсиз, тәдрис ишинә мәнфи тәсир кестәрир.

Шакирдә фәрди янашмаг яһнәз онун билйиндәки кәсир вә тәдрис ишиндәки һөгсанларына әсәсләнә билмәз. Шакирдә фәрди янашмаг онун бүтүн һөят вә давраһыны һаггында там тәсәввүрә малик олмағы, онун һөгсан вә кәсир чәһәтлэрини арадан галдырмаг вә мүсбәт чәһәтлэрини инкишаф этдирмәк үчүн хүсуси үсулларын тәтбигини тәләб эдир.

Мүэллим Л. Петре шакирдлэри ваһимә, гәтиййәтсизлик, өз гүвәләринә инамсызлыг вә с. мәнфи хүсусийәтлэрдән азад этмәк үчүн бөйүк сәй кестәрир. Характерикдир ки, мүэллим шакирдләрә олан мәнфи фәрди хүсусийәтлэри тәкчә өзү де-

йил, башга мұаллимләрнң вә ушаг коллективинин көмәйилә һәятә кечирмишдир. Мұаллим тәлим-тәрбияһе ишиндә синфин, бүтүн мұаллимләрнң, валидейләрнң, пионер вә синиф рәббәрннң биркә, сых шәрәнтдә ишләмәсинә наһл олмушдур. Бүтүн коллективин һәкүм гүвәснлә һәр бир шакирднң характерик хусусийәтләрннң, әв шәрәнтннң, дәрәдә керидә галмасы вә давраынышындакы кәсир чәһәтләрн доғуран сәбәбләрн яхшы өйрәнмәк вә бунарлы арадан галдырмаг мүмкүн олмушдур.

Беләликлә, мәктәбнң габагчыл мұаллимләрн өз шәхсн мұшаһидәләрн вә бүтүн мәктәб коллективиннң көмәйн илә айры-айры шакирдләрнң характеристикасын мүйәйн эдәрәк, онларнн фәрди хусусийәтләрннә уйғун олараг өз тәрбиявн планларын әләгәләндирмишләр.

Мәктәбнң габагчыл мұаллимләрннң Я. Гавенски шакирдләрнң чатышмәйн вә нөгсан чәһәтләрнн арадан галдырмаг үчүн һәр шейдән әввәл онларнн мүсбәт хусусийәтләрннә әсасланараг, һәмнн мүсбәт кейфийәтләрнн мөһкәмләндирмәклә чох дүзкүн һәрәкәт этмишдир. Я. Гавенски мәнз бу үсүлдә истифадә этмәклә тәбияйәт дәрәсләрнндә шакирдләрнн фәрди хусусийәтләрннә һәссаслыгга янашыр, онларнн мүсбәт кейфийәтләрннн инкишаф этдирмәк, мәнфи кейфийәтләрннн исә арадан галдырмаг үчүн инәдлә чалышыр.

Я. Гавенски шакирдләрнң билийнн йохларкән онларнн һәр бирннә фәрди янашыр, тәлимнн ишинә тәсир эдән шакирдләрнн үмүмн һазырлығынн, гаврайыш габиллийәтинн, тәфәккүр сүрәтинн вә дикәр амилләрн нәзәрә алыр. Мәсәлән, белә һаллар олвр ки, фәннн яхшы билмәләрннә бахмәяраг бәзн шакирдләр яваш-яваш, тәләсмәдән данышыр, һәр бир сөзү өлчүб-бичәрәк ифалә эдирләр. Шакирдләрнн белә анамла чаваб вермәсн, онларнн тәләсмәдән данышмасы бәзн мұаллимләрннн хошунә кәлтмр вә һәмнн мұаллимләр белә шакирдләрә дүзкүн олмәяраг

ашағы гиймәт верирләр. Бу исә шакирдләрнн наразылығынә сәбәб олвр.

Я. Гавенски йолдашын рәһбәр олдуғу синифдә белә бир һадисә баш вермишди: шакирд Ф. бир сыра мұаллимләрнн дәрсиндә орта гиймәт алмышды. Бунун башлыча сәбәбн иди ки, һәмнн шакирд язы тахтасын чағырылан заман чаваб вермәк үчүн мұаллимнн суалы үзәриндә чидийийәтлә фикирләшир, материал чох агыр-ағыр, тәләсмәдән изәһ эдир вә санки һәр бир сөзү ифадә этмәкдән габаг өлчүб-бичирди. Бәзн мұаллимләр верилән суалларә тәзликлә сон гоймаг истәйәрәк, педагожи мұвазинәти итирир, әсәбиләшмәйә башлайыр вә «тез ол!» дейә һәмнн шакирдн тәләсдиридиләр. Буну көрән шакирд Ф. исә һәйз-чаһиланыр вә чашдырды. Бүтүн бунарлрын нәтижәсиндә Ф. мәктәбдә орта биликли шакирд кимн шөһрәт тапмышды. Шакирд Ф.-ннн атасы һәтә бу мөвзудә мұаллим Гавенски илә сөһбәт этмиш вә бәзн мұаллимләрдә киһәйәт гәдәр педагожи һәссаслыг олмәдығындан шикәйтләшмишди.

— Бүтүн бунарлы нәзәрә алараг мән шакирд Ф. илә даһа яхындан мәшғүл олмәгә башладым, дейә мұаллим Я. Гавенски нағыл эдир.—өз дәрсимдә тез-тез ону чағыраг кечдийим мөвзуу сорудум. Бу заман мән шакирдн тәләсмәкдән чәкиндирир вә онүн яваш-яваш вә фикирләшәрәк чаваб вермәсннн тәләб эдирдим.

Бу чүр мүнәсибәт шакирдн һәвәсләндирди, онун чәсарәтинн артырды. Доғрудур, шакирд бүтүн бунарлы нәтижәсиндә ади данышығындаһ сүрәтлә данышмаса да, һәр һалдә өз фикринн сакит вә инәмлә ахыра гәдәр давам этдирирди. Башлычасы исә бу тәдбир шакирдн даһа яхшы, ардычыл вә дүшүнүлмүш һалдә данышмасына сәбәб олду. Беләликлә, әввәлләрдә орта биликли сәйлаһи шакирд Ф. инди Мичуринн тәлимннн әсасларынн яхшы вә дүзкүн билир, өз фикирләрннн биткин ифә

дә эдир, фактлары үмүмиләшдира-рак, истәнилән нәтижәнн чыхарыр.

IX синиф шакирдн С. илк дәрәсләрдән «Этибарән дарвинизм әсасларын мәннимсәйә билмр вә бу барадә зәиф билийә малик олдуғуну кәстәрйрди. Бир дөфә сорғу заманы һәтә о, «2» гиймәт алмышды. Я. Гавенски яхындан таныш олмаг нәтижәсиндә һәмнн шакирднн ирадәсинн зәиф инкишаф этдийинн вә онә чидди тәләбкарлыг кәстәрмәк лазым олдуғуну мүйәйләшдирмишдир. Мұаллим бир нечә дөфә ону ериндән дүрғүзарәг сорумушдур. Нәтижәдә шакирд мұаллимнн инәдкарлыг вә чидди тәләбкарлығынн көрәрәк, дәрәдә мұвәффәг гиймәт алмагә башламашдыр.

IX синиф шакирдн Т. икинчн ил әйнн синифдә галмышдыр. Бу ил дә о, яхшы охумурду. Дәрәс сорудулдә һәмнн шакирд материалы я өйрәнмәдийиннн «этираф эдир, я да бир тәһәр чаваб верирди.

Я. Гавенски һәмнн шакирдн нечә чалышдырдығы һаггында данышаркән дейир:

— Мән һәмнн шакирдә бир нечә илдр ки, дәрә дейирәм. Ону нечә чалышдырмаг үзәриндә мән бу ил хусусилә чидди фикирләшдим, шакирднн мәншәт шәрәнтн илә даһа яхындан таныш олүб, фәрди кейфийәтләрннн бир даһа көтүр-гой этдим. Нәтижәдә йәгнн этдим ки, дәрәс мәс’улийәтсиз мүнәсибәтдән башга һәмнн шакирднн пис охумасына манә олан даһа һеч бир сәбәб йохдур. Мән әввәлчә һәмнн шакирдә чох чидди вә тәләбкарлыгга янашмағы вә дәрәс яхшы мүнәсибәт кәстәрмәйи онә баша салмагә башладым. Ләкин мәннн бу чәһдим баш тутмады. Буна көрә дә башга чәһәтдән шакирд Т.-йә янашдым, ондә олан мүсбәт чәһәтләрнн ахтарыб тапдым вә бунарлы хусусилә инкишаф этдирмәйә башладым. Шакирднн язмаг бачарығынн нәзәрә алараг И. В. Мичуриннн һәят вә фәалийәти һаггында мәр’узә язмасынн онә тапшырдым. И. В. Мичуриннн һәят вә фәалийәти илә маралланан шакирд

чох яхшы мәр’узә язды. Бу иш үчүн мән онә «4» гиймәт вердим. Бундан сонра һәмнн шакирд тәбияйәт фәнннн хусусилә сөзмәйә башлады, дәрәсләрннн, әв тапшырығларынн вахтында һазырлады.

Шакирд А. әмәйн сөзмәклә фәргләнирди. Ләкин о чәсарәтсиз олдуғундан чох вахт өз гүвәсннә, өз билийннн мөһкәмлийинә инәнмвр вә дәрәс данышаркән, санки «писдир» дейә мұаллимнн онә ирадә тутагыннан горхурду. Мұаллим Я. Гавенски шакирд А.-ннн характериндә олан бу хусусийәти мұшаһидә этмиш вә онун һәрәкәтләрннн даһа дигәтлә изләмәйә башламашдыр. һәмнн шакирд чох интизамлыдыр. О, өз шакирд йолдашларынн чавабларынә дигәтлә гулаг асыр, данышдығы заман мұаллимдән көзүнү кәкмир. Верилән тапшырығларын вахтында вә дүрүст ичра эдир. Ләкин онун чүрәтсизлийн өзүнү һисс этдирир вә мәнфин нәтижәләрә сәбәб олурду. Мөвзуу шәрә эдәрәк шакирд фикринн чашдырар, айры-айры моментләрн яддан чыхарыр, бәзон исә дейилән мүдәалардан лазымн нәтижә чыхармврды. Я. Гавенски һәмнн шакирдә өз гүвәсннә инәм вә бачарыг һиссн тәлтнн этмәйи гәрәра алыр. Шакирд С. данышаркән мұаллим һеч вахт онун сөзүнү кәсмир, ялынз данышығыннн ахырында бәзн шейләрн бурахдығынн онә хатырладыр вә буну элә эдир ки, шакирд шүбһәсиз яхшы билдийинн, ләкин сәдәчә олараг һәмнн мәсәләләрн нәздәннн гачырдығынн һисс этсин. Бундан сонра мұаллим онә «3» гиймәт верир. Шакирдлә бу чүр рәфәтәр этмәк һәдәр кетмәди вә о, кетдикчә даһа чәсарәтлн олмагә башлады.

Мұаллим С. Школьников «Педагожи мұһазирәләрдә» этдийн мәр’узәсиндә кимянын тәдрисиндә шакирдләрә нечә фәрди янашдығынн нағыл эдир. Мұаллим белә һесаб эдир ки, шакирднн фәрди хусусийәтләрннн башлыча олараг конкрет материалнн гаврайышы заманы өйрәнмәк лазымдыр.

Шакирдларин экспериментлери, дустурлары, лаборатор ишларини гаврамаг, кимйэви месалаларни халл этмак бачарыгларыны ва с. мүйейэн-лешдирмак вачиб шертдир.

Бэ'зи шакирдлар кимя дэрслэриндэ кифайэт гэдэр диггэт кестэрмир, башгалары исэ бу ва я башга сөбөб үзүндэн дэрс бурахылар. Бүтүн бунлар исэ мүйейленин шэрһ этдийн ени материалын мөнимсөмэишисинэ мөнфи тэ'сир кестэрир. Бундан башга кимянын бир сыра месалаларни, месалон, дустур ва я тэниклэрини тэртиби, оксидлер, туринулар, дузлар ва эсастар арасында элагалар, дустурлар ва тэниклэр үзрэ хесабламалар, электролитик диссоциация нэзэрийяси, реакция тэниклэринини нон шактиндэ язылмасы, гурулуш нэзэрийяси ва гурулуш дустурларынын дузалдылмасы ва дикэр месалалар айры-айры шакирдлер тэрэфииндэн ялныз чохла мумарисалар васитэсизлэ мөнимсөдилер.

Синиф рэһберлэри илэ сөһбэт, эв тапшырыгларынын еринэ етирилмэси заманы шакирдлер үзэриндэ мушадидэ, ени материалын гавраныламасына хазырлыгга элагадар олан эввалчэ өйрэнилмэси материалын тэкрары ва мөлкэмлендирилмэси, мүйейэн мөвзү, яхуд фэслин өйрэнилмэсиндэн сонра екун мусалибэси, йохлама ва практик ишлар айры-айры шакирдларини фэрди хусусийятларини даха яхшы ашкарэ чыхармаг ва онларэ көмэк кестэрмэждэ мүйелим Школьникованын ишини асан-лашдырымышдыр.

VII синиф шакирди С. дэрслэрэ чаваб верэркэн чох хайэчанланьыр, данышаркэн кэкалэтир ва хайэчанландыгындан чох вахт дүзкүн нагыл эдэ билмирдн. Хэмин шакирдэ нечэ тэ'сир кестэрдийн һаггында данышаркэн Школкикова дейир:

— Дэрслэри сорушаркэн мэн сакитлэшмэк ва месалэни фикирлэшмэк үчүн хэминшэ она имкан верирэм. Бэ'зэн дэ элэ олур ки, хэмин шакирдэ суал верир ва чавабы хазыраяна кими башга бир шакирдэн сорушурам. Башга шакирд чаваб вердийн мүддэтдэ шакирд С.

сакитлэшир, суалы фикирлэшир ва дэрси чох раһат һалда данышмага башлайыр. Элэ шакирдлер дэ вар ки, мэн онлардан демэк олар ки, һэр бир дэрслэ сорушурам. Белэ шакирдлер бачарыглы шакирдлердир. Тэчрүбэ кестэрир ки, вахтлы-вахтлында сорушмадыгда ва нарахат этмэдикидэ бачарыглы шакирдлер дэ тэпбэлик эдир ва архайынлашырлар. Буна көрэ элэ бир назийиэт ярадырам ки, хэмин габачыл шакирдлер дэ онларэ суал верилтэхэийини көзлэсиндэр ва суалларэ чаваб вермэйэ хэминшэ хазыр олсунлар.

А. белэ шакирдлердэндир. О. бачарыглы шакирд олмасына бахмагга архайынлашмыш ва нэтичэдэ «2» гиймэт алмышы. Икинчи рүбдэ мэн хэмин шакирдэ хусусилэ диггэт вермэйэ башладым. Икинчи рүбүн эввалиндэ мэн ону чагырыб дэрси сорушдум. О. дэрсини билмэди, бу заман мэн кимядан «5» гиймэт алан синиф тэшикатчысы Бэдалову чагырыб дэрси хэмин шакирдлэ бир ердэ хазырламагы она тапшырдым. Бундан башга мэн биринчи рүбүн материалындан кимйэви дустур ва тэниклэр тэртиб этмэк үчүн шакирд А.-я фэрди эв тапшырыгы вердим. Чүнки о, кимйэви ишаралэри кифайэт гэдэр мөнимсөмэишиди. Бу заман мэн хэбэрдарлыгы эдиб дедим ки, ондан һэр бир дэрслэ сорушачагам. Сонракы дэрслэ хэмин шакирди бир даха чагырыб сорушдум. Ени дэрслэ о даха яхшы чаваб верди.

Шакирдэ мэн енэ дэ эв тапшырыгы вердим. Сонракы дэрслэ енэ дэ чагырыб сорушдум ва онун билийиндэки кэсри арадан галдырынчая гэдэр бу ишн давам этдирдим.

Икинчи рүбдэ хэмин шакирд «3» гиймэт алды. Бунула янашы о, биринчи рүбүн материалына да яхшы мөнимсөдийини кестэрдн.

Бүтүн бу тэбирлэрини нэтичэсиндэ мэн биринчи рүбдэ ээиф гиймэт алмыш бэ'зи шакирдларини ирэллэмэсиз ва икинчи рүбдэ «3» ва даха йүксэк гиймэт алмасына наил олдум.

Кимя үзрэ шакирдларини мөһкэм билик элдэ этмэлэри үчүн кимйэви экспериментлэрини гоюлмасындаки

фэрди янашманын да чох бөйүк эһимийэти вардыр. Мәлүмдур ки, кимйэви эксперимент шакирдларини кимядан билийинини йүксэк кейфийэтинэ тэ'сир эдэн мүйүм васитэлэрдэн биридир. Кимйэви экспериментлэр, маддэлэр ва онларын чеврилмэси, тэбигэтдэ ва исхэсалатда кэдэн кимйэви процесслэрини дүзкүн илашылмасында шакирдлэрэ конкрет тэсэвүвр верир. Буна көрэ дэ Школкикова ени материалы нэзһ эдэркэн дэрсэ кифайэт гэдэр диггэт вермэйэн ва яхуд башга шакирдлэрэ нисбэтон материалы даха чэтин мөнимсөмэи шакирди чагырыб, экспериментини апарылмасына көмэк этмэйи она тапшырыр ва онула бирликдэ тэчрүбэ апарыр. Мэсэлэн, гидроген мөвзүну өйрэнэркэн шакирд гидроген алыр. Экэр шакирд мүстогил оларайт ва я мүстогилни көмэини илэ бу ишн көүрсэ, гидроген алынмасы мөвзүну даха яхшы ва узун заман хатырлайыр.

Хесаблама месалалэри заманы шакирдлэрэ фэрди янашмагын да чох бөйүк эһимийэти вардыр. Бу, адэтэн асан месалалэрдэн башланьыр, сонрадан исэ бу иш кетдикчэ даха дэ мүрөккэблешдирлир.

Лакин элэ шакирдлер дэ вар ки, садэ месалалэрдэн даха мүрөккэб месалалэри һалл этмэйэ кецикидэ чэтинлик чэкирлир. Школкикова йолдаш белэ шакирдлэрдэ дэрседэн кэнар вахтларда мөшгул олур.

Мүйелим белэ шакирдлэрлэ асан месалэ һалл этмэйи узун мүддэт давам этдирир, сонра исэ тэдричэн даха мүрөккэб месалалэрини һалл олунмасына кецир. Мэсэлэни һалл этмэйэ нечэ янашмагы хатырлатмаг, һэр шейдэн эввал мэсэлэнини шэртин мөнимсөмэийини зэрури олдугуну, нэ кими шэрт верилдйинини, нэйн ва нечэ мүйейэнлешдирмэйи бэ'зи шакирдларини тез-тез ядына салмаг лазым кэлир.

Хэмин материалын шакирдлэр тэрэфииндэн асан мөнимсөмэийини билэн Школкикова йолдаш дэрслэ месалэ һалл эдиркэн адэтэн эввалчэ материалы даха асан ва тез гавраян.

сонра исэ даха чэтин мөнимсөмэи шакирдлардэн сорушур ва белэ месалалэри һалл этмэйи сонунчу шакирдлэрэ тэклиф эдир.

Экэр шакирд мэсэлэни һалл этмэйи өһдэсиндэн кэлэ билмирсэ, мүйелим хэмин шакирди дэрседэн сонра сахлайыб, онула элава мөшгул олур.

Шакирдлэрэ бу чүр фэрди янашмаг нэтичэсиндэ эввалчэ мүйөфэг олмайр бир нечэ шакирд дэрслэриндэн «3» гиймэт алмыш ва даха дэ ирэллэмэишир.

Үзүрлү сөбөбэ көрэ чохла дэрс бурахан шакирдлэрэ фэрди янашмаг хусусилэ вачиб месалэлдир. Биликлэриндэки кэсри арадан галдырмагда ва дэрслэрини даха яхшы хазырламагда белэ шакирдлэрэ көмэк этмэк лазымдыр.

VIII синиф шакирди К. икинчи рүбдэ хэсталэнмэни ва чохла дэрс бурахмышыди. Хэсталэндийн мүддэтдэ бурахдыгы дэрс материалыны даха яхшы мөнимсөмэси үчүн Школкикова йолдаш хэмин материалын хиссалэрэ бөлмүшдур. Шакирд һэр күн хэмин материалын тапшырылмыш мүйейэн хиссэсинэ чаваб вермиш ва бэталиклэ икинчи рүбүн ахырында бүтүн курсу тамамилэ мөнимсөмэишир. Нэтичэдэ шакирд «4» гиймэт алмага лайнг көрүлмүшдур.

Дэрсэ кэлэн, лакин мүйтэзмэ оларат материалыны өйрөнмэйи шакирдлэри чалышдырмаг үчүн дэ бу үсудлан бэ'зэн истифада этмэк лазым кэлир.

Шакирдлэрэ фэрди янашмаг нэинки шакирдларини керяийини арадан галдырмага, һэм дэ «4» ва я «5» гиймэт алан шакирдларини дэрс мүйөфэггийэтинини йүксалдылмэсинэ дэ билаваситэ көмэк эдир.

Мэсэлэн, IX синиф шакирди А. кечен дэрс илнэдэ синифдэ кимядан эи ээиф шакирд иди. Бу ил биринчи рүбдэ хэмин шакирд «3» гиймэт алмышдыр. Школкикова кимя мараг оятмаг үчүн Фаворискинин һаят ва фэалийэти һаггында мө'рузэ язмагы хэмин шакирдэ мэслэват көр-

мүш вә она лазымн материаллар көстөрүмшдир. Шакирд мэрүзәйә чидиййәтлә һазырлашыш, кимя сәһәсиндә чохла китаблар охумушдур. Нәтичәдә шакирд чох яхшы мэрүзә этмиш вә бүтүн синиф ону марагла динлөмөшдир.

Бундан сонра мұаллим програм материалыны һәмнн шакирддән сорумшудур. Шакирд яхшы чаваб вермиш вә икинчи рүбдә дә «4» гиймәт алмышдыр.

Юхарыда көстөрилән мисаллар шакирдләрә фәрди янашмағын әһәмийәтләнн, шакирдләрнн кериллийнн арадан галдырмаға вә орта гиймәтн олан шакирдләрн даһа яхшы чалышмаға тәһрик әтдийинн айдын көстөрнр.

Шакирдләрнн кериллийн мұхтәлиф сәбәбләр үзүндән әмәлә кәлир вә буна көрә дә бу нөгсанлары арадан галдырмағ үчүн мұхтәлиф методлардан истифадә әтмәк лазымдыр.

Бә'зи шакирдләр дәрси билдикләри һалда данышаркан чох вахт һә'рәчәндәләр, дүзкүн чаваб вермирләр. Дикәр шакирдләр исә тәнбәлчк әдир, әв тапшырығларыны еринә етирмирләр. Үчүнчү групп шакирдләр исә дәрсә кифайәт гәдәр диггәт көстөрмирләр. Бир чох башға шакирдләрнн керидә галмасы исә дәрс бурахмағ вә башға сәбәбләрлә иһәл олунур.

Школникова һәр бир шакирди диггәтлә өйрәннб онлара фәрди янашмағла, һәһәк айры-айры шакирдләрнн кериллийнн арадан галдырмыш, һәм дә бүтүн шакирдләрнн дәрс мұвәфғәғийәтләннн хейли дәрәдәдә йүксәлмәсинә һәһәк олмушдур.

Мәктәбнн «Педагожи мұһазирәсіндә», «Шакирдләрлә фәрди иш апарылмасында дивар гәзетинн ролу» мөвзүндә чыхыш әдән мәктәбнн директору Н. Вакулова йолдаш шакирдләрлә фәрди ишдә мәктәбдә чыхарылән дивар гәзәтләрннн чох бөйүк әһәмийәти олдуғуну гейд әтмишдир.

IX синифдә охуян шакирд Н. дәрсләрнндә мұвәфғәғ олур, һумани.

тар әһмләрә марағ көстөрнрдн. О. мұталиә илә чох мәшғул олурду. Бунула яһәш һәмнн шакирд мұтәһәккнлнл көстөрнрдн, дәрс заманн кәһәр ишләрлә мәшғул олур вә йолдашларынн фнкнринн йәһнлнрды. Вәлндейннн чәғырмага һәмнн шакирдлә бир нечә дәфә сәһбәг апарылмыш, ләкнн бу, ләзымн нәтичә вермәмншдн. Сонра йолдашларн һәмнн шакирд һағғында дивар гәзетннә фел'етон йәзмншлар.

Бундан бир әс сонра «Шакирд Н сәһннн бойнуна алды» башлығы алғында һәмнн шакирд һағғында дивар гәзетнндә мә'лумат вернлмншдн. Бу икннчн мәғаләдә исә белә дейнлнр: «Дивар гәзетнндә йәзылән фел'етону IX синиф шакирдләрн мұзакнрә әтмншләр. Шакирд Н. тәғснрнн бойнуна алыб әтираф әтмншдн кн, бу һәрәкәт үчүн о, чох хәчәләт чәкнр». Нәтичәдә нднн һәмнн шакирд дәрсләрлә өзүнү чох яхшы апарыр. Бундан сонра шакирднн анасы мәктәбә кәлмнш вә ушаға чох яхшы тәснр әтмнш мәктәб коллективннә өз разылығыны бнлднрмншдн.

VIII синиф шакирди З. физнкн чәһәтдән тамамнлә сағлам олуб, мәктәбнн ндман йрышларында дәфәләрлә иштирак әтмншднр. Буна баһмаярағ һәмнн шакирд ндман формасыны мәктәбә кәтнрнр вә бәдән тәрбнйәсн дәрсләрннә әтннәснз яһәшнрды. Бу бәрәдә дивар гәзетнндә белә бир мәғалә дәрч әднлмншднр: «Шакирд З. яддан чыхарыр кн, яһнзш һәр күн мәшғул олмағла ндман сәһәснндә яхшы нәтичәләр әлдә әтмәк мұмкүндүр. Әсл ндманчы исә мәһз күндәлнл ндманла мәшғул олмалы» («Идманчы»).

VIII синиф һәмнн мәғаләнн мұзакнрә әтмнш вә шакирд З. тәғснрнн бойнуна алмышдыр. Бундан сонра һәмнн шакирд мәктәбнн ндман комнтәсн тәркнбннә дахнл әднлмншднр. Нднн шакирд комнтәсннн ишнндә бөйүк фәәлнйәт көстөрнр. О, вәлнбшл йрышларынн фәәл иштиракчысы олуб, һәмнн яшлы гызлар

арасында район үзрә узаға тулланмағ йрышларында бнрннчн ерн тутмушдур. Шакирд З. эйнн заманда бәдән тәрбнйәсн дәрсләрнндә дә өзүнү нүмүнәвн апарыр.

IX синиф шакирди М. ятағұндән тез дура бнлмәднйн үчүн сәһәр кнмнәстнкасына мұнтәзәм кечнкрн, бә'зән исә дәрсә дә кәлмнрдн. Шакирднн бу нөгсаннны арадан галдырмағ вә сәһәр кнмнәстнкасына мұнтәзәм кәлмәсннн тә'мнн әтмәк үчүн, синиф рәһбәрн вә шакирднн вәлндейннн чох сә'й әтмншләр. Синиф йолдашлары да бир нечә күн сәһәрләр нөвбә илә она зәнк вурмушлар. Шакирднн анасы һәтта зәнк вурән сааты онун яһнндә гоимушдур. Ләкнн бүтүн булар да шакирдә аз тәснр көстөрмнш вә о, снә дә сәһәр кнмнәстнкасына вә дәрсләрә кечнкмәкдә давам әтмншднр.

Бундан сонра IX синиф шакирдләрн дивар гәзетнндә кнчк фел'етон йәзмнш вә һәмнн шакирднн әчәйнб юхусуну тәнгндә әтмншләр.

Шакирд М. мәғаләнн охудуғдан сонра өзү синиф рәһбәрнннн яһннә кәләрәк демншднр:

— Әкәр мән бундан сонра үзүрүз оларағ, һәтта бир дәрс белә бурахсам, снз мәнн мәктәбдән чыхарынчәдәк өлчү көтүрә бнләрснннз. Үзүрүз сәбәбә көрә дәрс бурахарағ чох ағыр бир күһәл ишләтднйнмн мән чох яхшы банла дүшмүшәм.

Шакирд бундан сонра доғрудан да дәйнншлмнш, сәһәр кнмнәстнкасына вә дәрсләрә вахтында кәлмәйә башламншдыр.

«46-чы» адлы күндәлнл мәктәб дивар гәзетн шакирдләрнн кериллийнн арадан галдырмағ, онлары чалышдырмағ вә хусуснлә шакирдләрлә фәрди иш апармағдә мәктәбнн педагожи коллективнә чох яхындән көмәк әднр.

Фәрди янашмағ нәтичәснндә 46 нөмрәлн мәктәб мұалнмләрн шакирдләрнн нөгсанларыны, онларын бнлнйнндәкн кәснр чәһәтләрн арадан галдырмағ сәһәснндә хейлн нш көрмүшләр. Нәтичәдә шакирдтәр

мұнтәзәм оларағ мәшғәләләрә кәлнр, сәһәр кнмнәстнкасына кечнкрнләр. Онлар һәмнннн күндәлнл нш рәжнмннн мұтәшәккнл гурур, ннтнзәм нүмүнәвләрн көстөрнрләр.

Юхарыда көстөрнләнләр эйнн заманда сүбүт әднр кн, шакирдләрә снн дәрәчә һәссаслығыла яһәшарағ, онларын бүтүн фәрди хусуснйәтләрнн нсәрә әлән, өз мәсләһәтләрн илә вахтында онлара көмәк әдән мұалнмләр тә'лнм-тәрбнйә ишнндә мұсбәт нәтичәләр әлдә әднрләр.

Юхарыда дәйнләнләрдән белә айднш нәтичә чыхыр кн, шакирдләрлә фәрди иш аңағ керидә галән шакирдләрлә ишләмәк демәк дейнлнднр. Тәкчә керидә галән шакирдләрлә дейлн, орта вә истә'дадлы шакирдләрлә дә фәрди иш апардында даһа яхшы нәтичәләр әлдә әтмәк олар.

Мұаллнм мұәййән шакирдә, һәтта, бир нечә дәфә дәрс демәснндән асылы олмаярағ фәрди сүрәтдә яһәшмалы вә ону даһн өйрәнмәлднр. Һәр бир шакирдн даһн вә әтрафлы өйрәнмәдән тә'лнм-тәрбнйә ишнндә сәмәрәлн нәтичә әлдә әтмәк олмәз.

Шакирдләрн әтрафлы өйрәнмәк, онлары яһнз дәрсдә өйрәнмәк демәк дейнлнднр. Беләһәккә, шакирдләрн яһнз дәрсдә дейнл, дәрсдән кәһәр вахтларда, аһләдә, нчтнмән ерләрдә өйрәнмәк, онларын фәрди кейфнйәтләрннн, мұсбәт вә мәнфн хусуснйәтләрннн, арзу вә истәкләрннн, марағ вә һәвәсннн нсәрә алмағ лазымдыр. Шакирдләрнн фәрди хусуснйәтләрннн өйрәннб мұшәһндә әднркән мұалнмләр вә синиф рәһбәрләрн ләзымн гейдләр апармалы вә бүтүн бу материаллар әсәсында шакирдләрә объектив психоложи характеристика тәртнб әтмәлднрләр.

Юхарыда көстөрнләнләрдән эйнн заманда белә бир мұһым нәтичә чыхыр кн, шакирдләрнн фәрди хусуснйәтләрнндән асылы оларағ фәрди ишнн характердә дә мұхтәлиф олур. Мәсәлән, бә'зн шакирдләрлә бнз фәрди ишн онларын керидә галмасына йол вермәмәк үчүн апарырығ. Дикәр шакирдләрлә фәрди иш онла-

рын дэрс мұвәффәгийәтини йүксәлтмәк, үчүнчү групп шакирдләрлә исә онларын ярадычылыг бачарығыны артырмаг үчүн һәятә кечириллир. Шакирдләрнин фәрди хусусийәтләринин уочуну апармаг чох вачиб мәсәләдир. Хатырда сахламаг лазымдыр ки, шакирдләрнин фәрди хусусийәтләрини һесаба алмаг тәкчә дидактика үчүн дейил, һәм дә шакирдләрни тәрбијәләндирмәк, айры-айры шакирдләрнин мәнфи хусусийәтләрини вә зәрәрни вәрдишләрини арадан галдырмаг үчүн вачибдир.

Мүәййән мәнфи хусусийәтләрини арадан галдырмаг истәдикдә шакирдләрә фәрди тапшырыглар вериб, бу тапшырыгларын еринә етирилмәсини инадла йохладығымыз кимп, тәлим ишиндәки нөгсән вә чатышмаян чәһәтләри арадан галдырмаг вә дэрс мұвәффәгийәтләри үчүн дә шакирдләрә биз фәрди тапшырыглар вермәлиийк.

Тәлим ишиндә мүәллим бүтүн синифлә ишләдийн заман, яхшы нәтичәләр әлдә этдийн кимп, шакирдләрлә коллектив шәрәнтдә тәрбијәви иш апардыгда ялынз мұвәффәгийәт газанә биләр.

Мәсәлән, мүәллим Казаринова шакирдләрә ялынз фәрди янашмаг нәтичәсиндә дейил, һәм дә бүтүн синифлә ишләдийн үчүн онларын 100 фәиз мұвәффәгийәт кәстәрмәсинә наил олмушдур.

Мүәллим Бенкенштадтын иш үсунуну тәлили кәстәрир ки, о, бүтүн педагожи просеси һәр бир шакирдлә фәрди ишләмәк методуну дүзкүн билмәк әсасында гүрмушдур.

Мүәллим Л. Петре тәлими тәрбијә илә дүзкүн әләгәләндирәрәк, ушагларын мәнфи хусусийәтләрини арадан галдырылмасы вә мүсбәт кейфийәтләринин инкишаф эт-

дирилмәсинә сәмәрәли нәтичәләрә наил олмушдур.

Мүәллим Я. Гавенски бүтүн өз ишини ялынз шакирдләрнин нөгсән вә чатышмаян чәһәтләрини арадан галдырылмасы үзәриндә дейил, эйин заманда онларын мүсбәт кейфийәтләринин һәр вәһлә инкишаф етдирилмәси вә мөһкәмләндирилмәси үзәриндә гурур.

Мүәллим Школникова исә шакирдләрә фәрди тапшырыг вермәк ишини хусусилә диггәтлә ишләмишдир.

Бу кәстәриләиләрән мәлум олдуғу кимп, һаггында данышдығымыз мүәллимләрнин һәр бирини өзләринә мәхсус иш методлары вардыр. Ләкин мүәллимләрнин бу фәрди иш методларында да үмүмн бир чәһәт нәзәрә чарпыр. Бу үмүмн чәһәт исә ушағын шахсийәтинә һөрмәт вә мөһәббәт кәстәрмәкдән ибарәтдир.

Габагчыл мүәллимләрнин иш тәчрүбәси эйин заманда кәстәрир ки, педагожи ишдә һәр һансы бир шаблон вә формализм фәйда вермир. һәр бир айры-айры һалларда айры-айры шакирдләрә фәрди сурәтдә янашмаг вә онларын дэрс мұвәффәгийәти үчүн иш методу сечмәйә ярадычы иләкилдә янашмаг лазымдыр.

46 нөмрәли мәктәбин габагчыл мүәллимләрни шакирдләрә фәрди сурәтдә янашаркән, айры-айры йолларла һәркәт едирләр. Ләкин онлар әлдә едилән нәтичәләрлә архайнлашмыр вә шакирдләрнин мұвәффәгийәти үчүн тәлим-тәрбијә ишиндә ени-ени үсунлар, шакирдләрә севки вә мөһәббәтлә, бөйүк гайғы кешликлә янашмаг йоллары ахтарыб таппаг үзәриндә чалышырлар ки, бу да педагожи ишдә чох мүнһүм чәһәтдир.

ДИЛ ВӘ ӘДӘБИЯТ ТӘДРИСИ

Досент А. АБДУЛЛАЕВ.

V—VII СИНИФЛӘРДӘ АЗӘРБАЙҖАН ДИЛИ ГРАММАТИКАСЫНЫН ТӘДРИСИ ЬАГГЫНДА

V синифдә Азәрбајҗан дилинин тәдريس шакирдләрнин IV синифдә газандыглары биллкләр әсасында гурулмалыдыр. Буна кәрә V синифдә дэрс дейн мүәллимләр ибтидан синифләрнин һәм програм вә дәрсликләрини, һәм дә орада тәтбиг едилән иш үсунларыны яхшы билмәлидирләр.

V синфә кечмиш шакирдләр нитг һиссаләри вә чүмлә һаггында бәзән мәлумата маллқидирләр. Онлар бәзән орфографик вә дурғу ишарәләри гайдаларыны билир вә онлары мүәййән дәрәчәдә тәтбиг етмәйн бачарырлар. Буна кәрә V—VII синифләрдә шакирдләрә мәлум олан материалы, онларын куя һеч билмәдикләри бир шей кимп кечмәк, әлбәттә, сәһв олар.

Мүәллим нөвбәти мөвзуу изаһ етмәйә башларкән, шакирдләрән һәмин мөвзу һаггында билдикләрини сорушмалы, сонра исә ени мәлуматын верилмәсинә кечмәлидир. Бу ени мәлуматла кечилмиш мәлумат арасында әләгә яратмаг ишнә зәруридир.

Шакирдләрнин V синфә кечдикдән сонра тәсадүф етдикләри чәтнликләри (тәләбатын артмасы, ени дәрслик вә с.) һесаба алмаг, онлары арадан галдырмаг да чох мүнһүмдур.

Мүәллим грамматиканын айры-айры бөлмәләрини өйрәдиркән аша-

ғыдакы кәстәришләри нәзәрдә тутмалыдыр:

1. V синифдә Азәрбајҗан дили фәини шакирдләрнин I—IV синифләрдә синтаксис вә дурғу ишарәләри һаггында алдыглары бәсит мәлуматын тәклары илә башланыр. һәмин мәлумат нитг һиссаләрини өйрәнмәк, өз нитгләрини инкишаф етирмәк вә дурғу ишарәләриндән дүзкүн истифадә етмәйн бачармаг үчүн шакирдләрә лазымдыр. Шакирдләр I вә I½ ил мүддәтиндә дурғу ишарәләрини ишләтмәк үчүн әсәсән бу синтактик мәлумата истинад едәчәкләр. Әлбәттә, шакирдләрдә бу бөлмәйә анд мөһкәм, әсәслы биллк вә вәрдиниләрә олдугда, белә мәшғәләләрә артыг саат сәрф етмәйә эһтијәт галмыр.

Мүәллим сонракы мәшғәләләрдә, йәни бешинчи вә алтынчы синифдә биринчи ярым илдә шакирдләрнин дурғу ишарәләри вәрдишләрини (програм дәирәсиндә) мөһкәмләтмәк вә кенишләндирмәйн, имла вә ифадә языларын гиймәтләндирилмәсиндә ялынз орфографик сәһвләри дейил, һәм дә дурғу ишарәси сәһвләрини нәзәрә алмағы унутмамадыр.

V синиф шакирдләри чүмләдә мүбтәдә вә хәбәр гуруларыны таппаг бачарығына йийәләнмәлидирләр.

